

Ο ΓΚΑΙΤΕ ΚΑΙ Η ΠΟΙΗΣΙΣ

ΥΠΟ ΚΩΣΤΗ ΠΑΛΑΜΑ

+++

Ὁ καθηγητὴς Ἐρνέστος Κούρτιος, ἔργονος, ἂν δὲν σφάλλω, τοῦ ὁμωνύμου του μεγάλου φιλολόγου πού τοῦ χρεωστεῖ πολλά ἡ ἑλληνικὴ Παιδεία, ἓνα του μελέτημα τώρα τελευταῖα, ἐμπνευσμένο ἀπὸ τὴν ἑκατονταετηρίδα τοῦ Γκαῖτε, τὸ περατώνει μὲ τὰ λόγια αὐτά: «Σήμερα κρατεῖ μεγάλη συζήτησις μεταξὺ τῶν μελῶν πὺν ἀποτελοῦν » τὴν οἰκογένεια τῶν ἀνθρώπων· τῆς εἶναι ὑποκείμενον ὁ Γκαῖτε. Θὰ μπορούσε » τέτοιος λόγος νὰ ἐξελιχθῇ, νὰ καταστῇ σύνοδος οἰκουμενικὴ τῶν πνευμάτων». Ὁ συναγερμὸς αὐτὸς αἰσθητὸς γίνεται καὶ χωρὶς τὴν ἔκκλησιν τοῦ γερμανοῦ γκαϊτολόγου. Τὸ ὄνομα τοῦ Γκαῖτε, μὲ τὴν εὐκαιρίαν τῆς ἑκατονταετηρίδος του, τὴν ὑποχρεώνει τὴ στοχαστικὴ ἀνθρωπότητα, γιὰ νὰ τὸ πανηγυρίσῃ ἐπ᾿ ἄλιστα, νὰ παραμερίσῃ, ὅσο καὶ προσωρινά, δεινὰ ἐδραῖα προβλήματα πὺν τὰ γεννοῦν παντοῦ πολιτικὰ καὶ οἰκονομικὰς ἀρρυνθίμους. Τὸ πνεῦμα τοῦ Γκαῖτε δὲν εἶναι μετέωρο πὺν πρώτη φορὰ τώρα γυρίζει τὰ βλέμματά μας πρὸς τὰ ὕψη. Σήμερα τὰ ρεύματα τῶν ὁμολογητῶν τῆς γκαϊτικῆς θρησκείας μπορεῖ νὰ εἶναι πολὺν περισσότερον ἐξωγκωμένα καὶ μέσα των καθαρώτερα ν' ἀντιφεγγίζονται οἱ δυσδιάκριτες ἀποχρώσεις καὶ παρ' ὅλη των τὴν ἐπιφανειακὴ γαλήνη τὸ σάλεμα τῆς πολυκύματης φυσιογνωμίας τοῦ Ὀλυμπίου. Ἀλλὰ ἡ γκαϊτολατρεία τοὺς ἐπλησίαζε καὶ τοὺς ἐπλήθαινε τοὺς πιστοὺς της ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς ἀπὸ τὰ παλαιότερα χρόνια. Καὶ ἡ ἀναγεννώμενη Ἑλλάς, ὅσο τῆς τὸ ἐπέτρεπαν τὰ ἐμπόδια τῶν πρώτων της βημάτων, δὲν ἔλειψε σὲ μεταφράσματ' ἀξιωματημόνευτα καὶ μελετήματα βωμοὺς νὰ τοῦ ἀνεγείρῃ μέσα στὸ πλατὺ διάστημα πὺν τὸ περιέχον οἱ ἑκατὸ χρόνοι μετὰ τὸ θάνατό του, καὶ προτιήτερα ἢ ζωὴ του. Ἀπὸ τὰ 1843 νέος Ἕλλην μεταφραστὴς καὶ ἐκδότης τοῦ «Βερτέρου» περιέρχεται συνδέει τίς ρωμαντικὰς συγκινήσεις ἀπὸ τὸ ἀγαπημένο του βιβλίον μὲ τίς ἡρωϊκὰς ἀναμνήσεις ἀπὸ τὸν ἱερό μας Ἀγῶνα. Καὶ κατανυκτικὰ καὶ περὶ φανὰ μᾶς ἐξομολογεῖται στὸν πρόλόγόν του: «Εἰς » τὸ Μεσολόγγιον πρῶτον ἀνέγνωσα τὸν Βέρτερον. Ποσάκις ἀπέναντί μου εἶδα τῆς » μεγάλης Κλεισόβης τὴν ἥσυχον πέτρην! Ποῦ οἱ χρόνοι ὅτε τὸν κόσμον ἡ αὔρα σου » συνεκλόνησε! Ὅτε ἀπὸ τῆς ἀφνειοῦ Ἀλβιόνος ὁ μέγας Βύρων ὁρμώμενος μειδιῶν » πρὸς τὸ ὠραῖον τῆς Ἑλλάδος μέλλον ὑπὸ τὰ τείχη σου ἐτελεύτα!» Εἶναι ἡ γῆ πὺν πεθαίνει στὰ χώματά της μαρτυρικὸς ὁ Βύρων μὲ τὸ κύνειον τραγούδι του καὶ πὺν μὲ τῆς γῆς αὐτῆς τὸ νόημα ὁ Γκαῖτε τὸν ἀποθεώνει. Χθὲς ἀκόμη σὲ συνεδρία τῆς Ἀκαδημίας ἀγαπητὸς συνάδελφος¹ μοχθεῖ καὶ μᾶς ἀποκαλύπτει, ἔστω καὶ τὴν πλάκα ἑνὸς ἐξαφανισμένου μνήματος, ἐκείνου πὺν ἐσκέπασε κάποιον ἐμπνευσμένο μετα-

¹ Ὁ Σοφοκράτης Κουγέας, συνεδρία τῆς 31ης Ματίου 1932.

φραστή τῆς γκαϊκῆς Ἰφιγένειας ἀπὸ τὰ 1817. Τὸ ὄνομα τοῦ Γκαϊτε κ' ἐντυπώνεται καὶ οἰστροηλατεῖ μὲ τὰ χαρακτηριστικὰ καθέκαστα πρὸς τὸ συνοδεύουν καὶ μὲ τῶν μεγάλων ἰδεῶν τὸ σελάγισμα πρὸς σκορπίζει. Ὁ Κάρολαϊλ, ἀπὸ τοὺς δυνατότερους γκαϊκολάτρεις τῶν καιρῶν, γράφει: «Δὲν εἶναι οὔτε εὐγενής, οὔτε πλεβεῖος, οὔτε φι-
 » λελεύθερος, οὔτε δουλικός, οὔτε ἄθεος, οὔτε εὐλαβής. Ἀλλὰ εἶναι ἀπὸ ὅ,τι καλύ-
 » τερο καὶ ἀπὸ ὅ,τι ἐξαίρετο ὑπάρχει μέσα σὲ ὅλ' αὐτά, ἀγνὰ συγκερασμένα. Ἀνθρω-
 » πος μὲ ὅλη τὴν καθαρότητα καὶ τὴν καθολικότητα τῆς ἐννοίας ποῦ περιέχεται στὴ
 » λέξη ἄνθρωπος. Ἡ ποιήσις τοῦ Γκαϊτε δὲν εἶναι τὸ ἔργο μιᾶς δυνατῆς χωριστῆς
 » δυνάμεως, ἐνὸς διανοητικοῦ μηχανισμοῦ, ἀλλὰ ἡ φωνὴ ἐνὸς ἀρρενωποῦ παραρμω-
 » ρισμοῦ. Ἡ ἴδια ἡ ἀρμονία, ζωντανὴ καὶ δημιουργικὴ, ἡ ἀρμονία τῆς ζωῆς». Ἔτσι
 τὸν εἰκονογραφεῖ ὁ Κάρολαϊλ. Τὸ ἐπιφώνημα, εἶναι γνωστότατο, τοῦ Ναπολέοντος,
 ὅταν ἐχαιρέτισε τὸν Γκαϊτε. Τοῦ ἐπιφωνήματος αὐτοῦ μᾶς δίνει πληρέστερη τὴ σημα-
 σία αὐτὸς ὁ ἴδιος, ὁ Γκαϊτε: «Ἀνθρωπος ἐπῆρξα πρὸς σημαίνει ὅτι ἐπάλαισα». Εἶναι
 ὁ παλαιστής. Θυμίζει τὸν ψαλμὸ τῶν Ἀγγέλων, ὅταν ἀνεβάζουν τὸ Φάουσι στὸ χρι-
 στιανικὸ παράδεισο. Ψάλλουν: «ἐκεῖνον πρὸς πάντα ἐργάζεται ἐμπνευχόμενος ἀπὸ εὐγενῆ
 ἰδανικά, ἐκεῖνον ἡμποροῦμε νὰ τὸν ἀπολυτρώσωμε». Ἀλλὰ ὁ Γκαϊτε δὲν πρέπει νὰ
 μᾶς παρεμποδίσῃ ἢ νὰ μᾶς συγχίξῃ ἢ νὰ μᾶς φέρῃ δισταγμούς μὲ τὴν πολυσύν-
 θετη καὶ τὴν πολυποίκιλη σοφία του. Εἶναι ὁ ποιητής! Κράζει μὲ τὰ λόγια τοῦ
 Ἀστρολόγου τοῦ Φάουσι: «Ὅλοι κατὰ πολὺ καὶ σὲ ὅλους τοὺς καιροὺς τὴν τραγού-
 » δησαν τὴν Ὁμορφιά. Ἐκεῖνος πρὸς τοῦ ἠθέλε ἀποκαλυφθῇ, δὲν ἀνῆκει πρὸς σὶν
 » ἐάντ' αὐτοῦ. Ὅποιος τὴν ἀποκτήσῃ, ἀποκτᾷ τὸ ὑπέρτατο ἀγαθόν». Καὶ βάζει τὸ χορὸ
 στὴν «Ἑλένη» του νὰ μεγαλοφωνῇ: «Τῆς ὁμορφιάς ἡ δόξα εἶναι πρὸς ὑψώνεται ὑπὲρ
 » ὅλα!» Στὴν «Ἑλένη» του ὁ Λυγκεύς πρὸς τὸν ἔβαλεν ὁ Μενέλαος ἀπὸ τὰ ὕψη τοῦ
 πύργου του νὰ ἐπισκοπῇ, μὲ τὰ μάτια πρὸς βλέπουν παντοῦ, καὶ ὁλόμακτρα καὶ ὁλό-
 βαθα, καθὼς τὴν ἀγναντεύει τὴν Ἑλένη, ἐξίσταται. Ἰλιγγος τὸν κυριεύει, θαμπώνε-
 ται, τυφλώνεται. «Περίμενα, λέγει, τῆς αὐγῆς τὸ μάγεμα, τὴν παραμόνευα τῆς ἡμέ-
 » ρας τὴν ἀνατολή· κ' ἔξαφνα ὁ ἥλιος μπροστὰ στὰ μάτια μου — θαῦμα θαυμάτων! —
 » ἀνέτειλεν ἀπὸ τὴν μεσημβρία». Ὁ Γκαϊτε ὅσο καὶ ἂν, καὶ σὶς ἐκστατικές του στιγμές,
 ἡ ἀταραξία φαίνεται πὼς δὲν τὸν ἐγκαταλείπει, καθὼς τὸν ἐγκατέλειπε τὸν πυργοφύ-
 λακα, ὁ Γκαϊτε εἶναι σὰν τὸ Λυγκέα. Ὁ πολυσύνθετος καὶ ὁ πολὺπυρρος καὶ στὰ ὕψη
 τοῦ πνευματικοῦ πύργου του, καθὼς ὁ ἄλλος ἀπὸ τὴν καλλονὴ τῆς Ἑλένης, ἐκθαμ-
 βώνεται ὁ λύγκειος ἀπὸ τὰ θεοφάνεια τῆς Ποιήσεως. Ὁ προσεκτικὸς παρατηρητὴς
 καὶ μελετητὴς του καὶ διαισθάνεται καὶ ἀντιλαμβάνεται τὴν ὑπεροχὴ τοῦ ἰδανικοῦ
 αὐτοῦ στὴ ζωὴ τοῦ Γκαϊτε ἀπέναντι τῶν ἄλλων ἰδανικῶν πρὸς τὰ καλλιεργεῖ καὶ τὰ
 προάγει. Γιὰ τοῦτο καὶ ὁ ταιριαστότερος θρηῆνος γιὰ τὸ θάνατό του, παρ' ὅλη τὴν
 ἀπλούστατη μουσικὴ του σὰ μοιρολογικὴ λακωνικότητα, εἶναι ἀπὸ μιὰ γυναικα. Ἡ

Ραχήλ Βαρνάγεν πού πληρέστερα τὴν ἀντιπροσωπεύει τὴ θηλυκὴν εὐαισθησία τῶν νεώτερων, τὴν ὥραν ἐκείνη, καιρῶν, μόλις τῆς ἔφτασε τὸ ἄγγελμα τοῦ θανάτου τοῦ Γκαϊτε, τὴ βουβαίνει. Καὶ ὕστερα, κάποιο ἀνοιξιάτικον ὥραϊο πρωΐ, σημειώνει αὐτὰ τὰ λόγια: «Εἶναι καὶ ἀπὸ βροχὴ τοῦ Μάη γλυκύτερα τὰ φιλιὰ τῶν παιδιῶν. Ρόδων » εὐωδιές, κελαδήματα τοῦ ἀηδογιοῦ, χαρωπὲς φωνοῦλές τοῦ κορυδαλοῦ, ὁ Γκαϊτε » δὲν εἶναι πιά ἐκεῖ γιὰ νὰ σᾶς χαρῇ. Ἕνας μεγάλος μάρτυς σας ἐξαφανισμένος». Ὁ Γκαϊτε ἀξίζει στὰ μάτια μας νὰ στέκεται σὰν τὸ δέντρο τὸ πολὺκλαδο, τὸ βαθύρριζο, στὴ μέση τῆς πολυθόρυβης Ἀγορᾶς. Ὅσο κι ἂν τῆς ὑπηρετῇ τίς ἀνάγκες τῶν πολιτῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων πού δουλεύουν ἢ πού ἀναπαύονται κάτω ἀπὸ τὸν ἴσκιό του, τὸ δέντρο πού ὅλους τοὺς καλοπροσδέχεται, ὅμως ἀπαρασάλευτο, τὸ ἴδιο, καὶ μ' ὅλα τὰ φύλλα του, καὶ μ' ὅλα τὰ πουλιά του, δὲν παύει νὰ θυμίζει, σὰ νὰ ζῇ ἀκατάπαντα μὲ τ' ὄνειρό του, τὴν πατρίδα καὶ τὴν καταγωγὴ του· τὸ δάσος καὶ τὸ βουνό. Ὁ ἱκανὸς εἰς ὅλα, ὁ πολυμερής, ὁ ἀρχοντικός, ὁ κοσμικός, ὁ πρωθυπουργός, ὁ θεατράρχης, ὁ πρακτικός, ὁ βοτανικός, ὁ γεωλόγος, ὁ φυσικός, ὁ μετεωρολόγος, ὁ συλλέκτης, ὁ φιλόσοφος, ὁ ἐνδιαφερόμενος γιὰ τὰ παντοειδῆ ζητήματα καὶ μελετητής των, ὁ ἀτάραχος καὶ ὁ ἀκατάδεχτος· περὶ, καθὼς εἰκονικὰ ἐκφράζεται, ἐπάνω ἀπὸ τὰ μνήματα, τὰ δρασκελίζει, γιὰ νὰ μὴ προσκόψῃ σὲ τίποτε ὁ ρυθμὸς τῆς ζωῆς του, ἀποφεύγει καὶ νὰ τοὺς βλέπῃ τοὺς νεκροὺς καὶ τοὺς πλέον ἀγαπημένους του· ὅμως ὅχι κάποτε καὶ χωρὶς νὰ τὴν προδίδῃ τὴν ἐσώφρυχὴ βαθειὰ συγκίνησή του, καθὼς ὅταν μαθαίῃ πὼς ἐκεῖ πού τὸν ἐρώτησαν ἓνα μεγάλο μουσικοσυνθέτῃ τὸ Χάϋδν, — Πῶς εἶναι τόσο περίχαρες οἱ Δειτουργίες σου; καὶ ὁ Χάϋδν ἀποκρίνεται: — Γιατὶ κάθε φορὰ πού σκέπτομαι τὸ Θεό, αἰσθάνομαι μὲν ἀνέκφραστη χαρά! — Στὸ ἄκουσμα τοῦτο τὰ εἶδανε τὰ μάτια τοῦ Γκαϊτε νὰ γιομίζουν καὶ νὰ τοῦ τρέχουν τὰ δάκρυα! —

Γιατὶ ὁ Γκαϊτε εἶναι ὁ ποιητής. Ἡ Ποίησις. Εἶν' ἐκεῖνος πού τῆς ἀπευθύνει τὸ χαῖρε του: «Ἀγία Ποίησις! Ἄς λάμπῃ τὸ πανώριό τὸ ἄστρο σου ψηλά, καὶ ὅσο πάει, ψηλότερα! Καὶ ὅμως πάντα πρὸς ἐμᾶς χαμηλώνεις, πάντα σὲ ἀντικρῶζουμε καὶ πάντα ἐγκάρδια σὲ ἀκοῦμε». Κάποιος κάποτε εἶπε: «Δὲν τὴν ἀλλάζω τὴν Ἑλένη μ' ἓνα φιλὶ τῆς Μαργαρίτας». Ὁ μαργαριτολάτρης αὐτὸς τὸ ξεχωρίζει, βέβαια, ὅτι ἀγνόητο καὶ γνησιώτερο μεσ' ἀπὸ τοὺς βυθούς του μᾶς χαρίζει ὁ ποιητής, κι ἀπάνου ἀπ' ὅλες τίς φιλοσοφίες, τὸ ἐγωϊστικόν, τὸ ἱκετευτικὸ γονάτισμα στὴν αἰώνια θηλυκότητα πού τοὺς ὑψώνει τοὺς ἐκλεκτούς. Ἀλλὰ ἡ ποίησις δὲν εἶναι ἡ Μαργαρίτα μονάκριβη. «Πρέπει νὰ κάνωμεν ὁλόκληρο τὸ γῦρο τῆς ἀλήθειας», εἶπεν ἓνας ἄλλος ποιητής. Ἡ ποίησις εἶναι, τελειότερα νοημένη, τὸ ζευγάρισμα τῆς Μαργαρίτας καὶ τῆς Ἑλένης. Τοῦ πραγματικοῦ πού τὴ ζωογονεῖ τὴν ἰδανικότητα καὶ τοῦ ἰδανικοῦ πού εἶναι κι αὐτὸ πραγματικότης. Καθὼς τὸ θέλει ὁ Γκαϊτε, στέκετ' ἐπάνω ἢ ποίησις ἀπὸ ὅ,τι ὀνομάζεται καὶ ἔμπνευση καὶ τέχνη. Μόνον ἡ ἰδέα τοῦ σωκρατικοῦ

δαιμονίου ἰσχύει νὰ τῆς διαφωτίσῃ τὸ νόημα. Ἡ «Ἑλένη» του εἶναι μὲ τὴ γοτθικὴ τῆς μεγαλοπρέπεια καὶ μὲ τὴν ἑλληνικὴ συμμετρίαν τῆς τὸ ὄραμα τοῦ ποιητικοῦ αὐτοῦ δαιμονίου. Τὸ συμβολίζει ὁ Εὐφορίων, ὁ ἀκριβογέννητος βλαστός τῆς Ἑλένης καὶ τοῦ Φάουστ πού εἶναι ὁ Βύρων, ἢ, ἀκριβέστερα, δύο πρόσωπα, μαζί ὁ Βύρων καὶ ὁ Γκαῖτε, σ' ἓνα σύμβολο. Δείχνει χαρακτηριστικώτερα τὴν ὑπεροχὴν του ὁ Γκαῖτε ἐκεῖ πού βυθισμένος ἀφίνεται στὴν ἐκθαμβωτικὴ χαρὰ τῆς ποιητικῆς ὁμορφίᾳς. Κ' ἐκεῖ πού καταγίνεται νὰ ἐξερευνήσῃ καὶ νὰ ξεκαθαρίσῃ τὴν ἐπιστημονικὴν ἀλήθεια, βλέπει κανεὶς πὼς περισσότερο ἀπὸ τὸ νὰ τὰ ἐξονυχίσῃ, τὰ σημαίνει τὰ πράγματα. Ὁ νηφάλιος φυσιοδίφης δύσκολα μπορεῖ νὰ λησμονήσῃ πὼς εἶναι μεθυστής ποιητής. Ἡ εἰκονικὴ τῶν πραγμάτων παρὰστασις θὰ τὸν θέλῃ περισσότερο παρ' ὅσο ἢ ἐξακριβωμένη των καταγραφὴ. Νομίζεις ὅτι ὁ ἐπιστημονικὸς ἀνιχνευτὴς τῆς μορφολογίας τῶν ζωϊκῶν καὶ φυτικῶν εἰδῶν δουλεῖ, πρῶτ' ἀπ' ὅλα, μὲ τὴν ἐσωτερικὴν χαρὰ πὼς θὰ τὸ ζωοποιήσῃ τὸ κοίταγμά του μὲ τὴν πνοὴ τοῦ στίχου. Ὅποιοι προσέξῃ στὴ σειρὰ τῶν ποιημάτων του πού τιτλοφοροῦνται. «Ὁ Θεὸς καὶ ὁ Κόσμος» τὸ βλέπει φανερώτερα τὸ ζωογόνημα τοῦτο. Ἡ φιλοσοφία τοῦ Σπινόζα εἶναι τὸ πιστεύω του καὶ τὸ ἐντρυφήμά του. Ἀλλὰ ὁ σπινοζικὸς θεὸς ἀπὸ τὴ γεωμετρικὴ ἀγέλαστη αὐστηρότητα τοῦ φιλοσόφου κερδίζει στοῦ ποιητῆ τὰ χέρια τὸ φωσφόρισμα τοῦ χρώματος καὶ τὴ θέρμη τοῦ παλμοῦ. Ὅμοια ποιητής, καὶ ὅταν προβάλλῃ σφοδρὸς ἐξάγγελος τοῦ μεγαλείου καὶ τοῦ ἀπαραβίαστου τῶν στεφανηφόρων ὁμοτέχνων του. Ἡ εὐδαιμονία του δὲν τὸν ἀφίνει νὰ παραδεχθῇ τὰ μαθήματα τῶν περιφημῶν ὁμηριστῶν φιλολόγων τοῦ καιροῦ του πού εἶχαν ἐπὶ κεφαλῆς των ἓνα φίλο του, τὸν κλεινὸ Βόλφ. Δὲν τὸ ἐχώνευε ἡ ἐνοραματικὴ του ὑγεία τὸ ἐπιστημονικὸ κομμάτι τῶν ὁμηρικῶν ραψωδιῶν. Τὸν Ὅμηρο τὸν ἤθελε καὶ τὸν ἔβλεπεν ἓνα καὶ ἀκέραιο. Δὲν τὸ ἀνέχεται νὰ ὑποτιμηθῇ ὁ Εὐριπίδης, ἔστω καὶ ἀπὸ τὸ Σλέγελ. Καὶ γιὰ νὰ τὸν ἐπικρίνῃ ἀκόμα τὸν ἀθηναῖο τραγικὸν ὁ ἐπιφανὴς ὁμοειδὴς του «ἔπρεπεν, ἔλεγε, καὶ τότε νὰ τοῦ στέκεται τοῦ Εὐριπίδη γονατιστός». Τοῦ Αἰσχύλου ὁ Ἀγαμέμνων τὸν ξαφνίζει μὲ τίς ὑπεράνθρωπες διαστάσεις του. Καὶ ὁ ἀναγνώστης του λέγει, γίνεται ὁμοιος μὲ θεόν. «Καὶ προσθέτει: τί ἄλλο ἐπιτέλους εἶναι ὁ θρίαμβος τῆς ποιητικῆς δημιουργίας;» Ὑπάρχουν δύο ψυχικὰ γνωρίσματα δραστικὰ στὸν ἀπειρομέγεθος κόσμον τοῦ πνεύματος. Εἶναι ἡ ἐπίδρασις καὶ ὁ θαυμασμός. Οἱ μέτριοι καὶ οἱ ἀφελεῖς, ἀπέναντί των μένουν συγχρότατα μὲ τὴν ἐπιφύλαξιν, μὲ τὸ φόβον, μὲ τὴν καταφρόνησιν πού τοὺς ἐμπνέουν οἱ δύο αὐτοὶ παράγοντες. Σὰ νὰ ντρέπονται, σὰ ν' ἀποφεύγουν νὰ θαυμάσουν μήπως νομισθοῦν ὅχι τόσο πὼς ἀναγκάζουν τὴν ὑπεροχὴν ὅσο πὼς εἶναι χαριστικοί, ἢ πὼς εἶναι ἄκριτοι. Ἀλλὰ ὁ θαυμασμός πού θερμαίνει τὰ ὑπέροχα πνεύματα εἶναι δύναμις. Καὶ εἶναι μία μορφή τῆς ὑψηλῆς κριτικῆς. Πρὸς τὴν κριτικὴν αὐτὴ ρέπει ὁ Γκαῖτε μέχρι τοῦ νὰ τὸν ἐνοχλοῦν οἱ ἀπο-

κλειστικοί «ψιλολόγοι» τῶν ἐλαττωμάτων. Δὲν κατορθώνεις πολλὰ πράγματα, φρονεῖ, ὅταν χτυπᾷς ἓνα κακὸ ἔργο. Ὅμως θανάσιμ' ἁμαρτάνεις ὅταν τοῦ καλοῦ ἔργου βρόσκης τάχα κακίαι καὶ τίς διαλαλῇς. Καὶ ἂν ὁ θανμασμός εἴν' ἓν' ἀπὸ τὰ σχήματα τῆς κριτικῆς, ὁ ἄλλος παράγων, ὅ,τι κοινῶς ὀνομάζομεν ἐπίδρασιν, εἶναι πολὺ συχνότερα καὶ ἀπ' ὅ,τι ὑποθέτομεν, ἐν ἀπὸ τὰ αἷτια καὶ ἀπὸ τὰ κίνητρα τῆς ἐμπνεύσεως. Ἡ πρωτοτυπία δὲν ἔγκειται στὴ διακοπὴ τοῦ παραδομένου καὶ στὸ κινήγημα τοῦ πρωτοφανοῦς. «Πρωτοτυπία δὲν εἶναι ἡ καινοτροπία» λέγει στοὺς «Ἡρώες» του ὁ Κάρολαιλ. Ἡ πρωτοτυπία συνηθέστατα εἶναι ἀνεχώριστη ἀπὸ τὴν ἐπίδρασιν. Ὁ Γκαῖτε πόσες φορὲς γελοῦσε μὲ τὴν ἀερώδη αὐτὴν κ' ἐκζήτηση καὶ ἀναγνώριση τῆς πρωτοτυπίας. Δὲν λογαριάζει τὸ λαὸ τῶν δανειστῶν του καὶ τὸ πολὺ τῶν ἐπιδράσεων ποὺ τὸν κινεῖ. Τὸ κοινότατο ρητὸ «ἄλλος ἐξ ἄλλου σοφός» ποὺ φαίνεται πὼς ἀδυνατεῖ νὰ προχωρῇ περισσότερο ἀπὸ τὸ νὰ ἱκανοποιῇ τὴν ἀνάγκη τῆς πολυγλωσσίας, τὸ ρητὸ τοῦτο μᾶς χορηγεῖ μαζὶ καὶ τὸ κλειδί γιὰ τὸ ἄνοιγμα τοῦ θησαυροφυλακίου ποὺ κρατεῖ τὰ μυστικά τῶν δημιουργικῶν πνευμάτων. Τὸ πέρασμα τοῦ ποιητικοῦ δαιμονίου πυρῶνει τὸ Γκαῖτε, βοηθημένο ἀπὸ τὰ ζωοποιὰ στοιχεῖα ποὺ εἶναι ἡ ἐπίδρασις καὶ ὁ θανμασμός· μᾶς τὸ ἐξηγοῦν, ὅστερ' ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους τοῦ ὁμοτροπέζους, καὶ οἱ νεώτεροι. Πρῶτ' ἀπ' ὅλους, ὑπέροχα καὶ ἀνεπιφύλακτα, ὁ Σαιξπήρος. Καὶ μὲ ἄλλους, τὰ ὀνόματα τοῦ Κάλδερον, τοῦ Δάντη, τοῦ Μίλτωνος, τοῦ Ρακίνα, τοῦ Βολταίρου, τοῦ *Diderot*, τοῦ Μαρσίνη, τοῦ Τάσσου, οἱ ἀνώνυμες δημιουργίαι τῶν λαῶν, τὰ Σερβικά, τὰ Ἑλληνικά τραγούδια, τὰ δημοτικὰ τραγούδια μας, τὸ κειμήλιο τοῦ «Χάροντα μὲ τοὺς ἀποθαμένους». Καί, κυριώτερα, τὰ δύο σύγχρονά του ὁλοζώντανα παραδείγματα, τὰ σκεύη τῆς ἐκλογῆς. Ὁ Σίλλερ καὶ ὁ Βύρων. Ἐντονώτερα καὶ ἀπὸ τὸ σύμπλεγμα τῶν Διοσκούρων ποὺ στυλώνονται ἀνδριαντοποιημένοι στὸ Βάιμαρ, καὶ ἀνετώτερα καὶ ἀπὸ τὰ ἔργα τοὺς μιλοῦνε ὁ Σίλλερ καὶ ὁ Γκαῖτε στὴ φημισμένη ἀλληλογραφία τους. Στὰ γράμματά των εἶναι χυτὲς ἰσάδελφες ἐμπνεύσεις Μοῦσες, Ποίησις καὶ Κριτική. Ἀλληλένδετα ἐκεῖ συναλλάσσονται εἰλικρίνεια καὶ συγκατάβασις, ὁ θανμασμός καὶ ἡ ἐπίδρασις. Ὁ Γκαῖτε εἶπε: «Χάνω μὲ τὸ χαμὸ τοῦ Σίλλερ τὴ μισή μου τὴν ὑπαρξιν». Ὁ Σίλλερ πρὶν τὸν πλησιάζει, καὶ τὸν ἐμισοῦσεν, ἐκεῖνον ποὺ ὕστερα τὸν ἐτοποθέτησε στὸ πλευρὸ τοῦ Σαιξπήρου. Ἡ ἐπαφὴ στὰ μεγάλα τὰ πνεύματα θαυματουργεῖ. Ὁ Γκαῖτε σημειώνει στὰ «Χρονικά» του πὼς τοῦ ἦτον ἀντιπαθητικὴ ἡ παθιασμένη ὑποχονδρία τοῦ Μπαῦρον. Ὑστερ' ἀπὸ λίγο γράφει πρὸς ἓνα φίλο του: «Ἐκαμα τὴ γνωριμιά τοῦ λόρδου Βύρωνος ποὺ ἀξίζει νὰ τοῦ γίνομε σκλάβοι. Ἡ »παράξενη φύσις του ξεσπᾷ στὰ ποήματά του. Αὐτὸ τὸ κρεῖμα οἷστρου καὶ μέτρον πολὺ »τὴν κάνει γοητευτικὴ τὴν τέχνην του. Ἄν ἡμποροῦσες νὰ μοῦ πῆς ποὺ καὶ πὼς θὰ »κατώρθωνα νὰ βρῶ μαρτύρια γιὰ τὴ ζωὴ καὶ γιὰ τὸ χαρακτῆρα τοῦ ἐκτάκτου αὐτοῦ »ἀνθρώπου θὰ μ' εὐεργετοῦσες». Κάποια βήματ' ἀκόμη, καὶ ὁ Βύρων εἶναι τὸ

εἶδωλό του. Γιὰ νὰ πραγματοποιηθῇ ὅ,τι τρία χρόνια προτίτερα σημειώνει σ' ἓνα του γράμμα: «Δὲ γνωρίζομε παρ' ὅ,τι ἀγαποῦμε καὶ ἡ γνωριμιά εἶναι τόσο καὶ »βαθύτερη καὶ τελειότερη, ὅσο ἡ ἀγάπη μας, τὸ πάθος μας, ἔστω, εἶναι δυνατώτερα, »ἐντονώτερα, ζωηρότερα». Οἱ σελίδες τῶν «Συνομιλιῶν» τοῦ Ἑκκερμαν μὲ τὸ Γκαῖτε, μεστὲς ἀπὸ τίς ἐκστατικὲς ματιὲς πὺν ρίχνει ὁ ποιητὴς τοῦ Φάουστ πρὸς τὸν ποιητὴ τοῦ Μάνφρεδ, τὸν ἀχώριστα καὶ μιμητὴ τοῦ ἔμπνευστή του. Καὶ ἰδοὺ γεγονὸς πὺν θετικὰ τῇ διαλαλεῖ τὴν ἐμπνεύστρια χάρη τῆς ἐπιδράσεως. Τὰ δράματα τοῦ Βύρωνος, λ.χ. ὁ «Σαρδανάπαλος» εἶναι τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐπιρροῆς τοῦ Ἀλφιέρη στὴ φαντασία τοῦ Βύρωνος πὺν ξεχωρίζουν, ὁ «Μάνφρεδ» τὸ θαυμαστὸ ποίημα καθὼς τὸ ἔλεγον ὁ ἴδιος ὁ Γκαῖτε καὶ ὁ «πρωτοτυπώτατος» «Δὸν Ζουὰν» μαζί καὶ συνεχίζουν, τὸ ἓνα τὸ «Φάουστ», τὸ ἄλλο τὸ ὕφος ἰταλῶν ποιητῶν, κυριώτατα τοῦ *Pulci*. Ὁ Βύρων ἐκεῖνος καθὼς τὸν ἀντιπαράτασσει τὸν ἐαυτοῦ, μόνος, πάντ' ἀνήσυχος, ἀλαζονικός, ἐριστικός, ἀπαισιόδοξος, ἀφιλώτος, πάντα σὲ πόλεμο μὲ τοὺς πλησίον του καὶ μὲ τοὺς μακρὰν του, ὥστε νὰ μὴ τὸν χωρῇ ἡ πατρίδα του, καθὼς ὕστερα δὲν θὰ τὸν ἔχωροῦσε καὶ ὁ ξένος κόσμος καὶ ὁ κόσμος ὅλος, ὅπως καὶ ὁ Γκαῖτε τὸ ἔβλεπε καὶ τὸ ἔγραφε, ὁ Βύρων μοιραῖος ἔρχεται νὰ προσδώσῃ στὰ τελευταῖα χρόνια τοῦ Γκαῖτε κάτι σὰν ἀνέλπιστο. Τὸν ἀναγεννᾷ. «Ἐφαγα γράφει, ὁ Γκαῖτε, στὰ τραπέζια τοῦ Ὀμήρου καὶ τῶν Νιμπελουγγεν, μὰ τίποτε ἄλλο δὲν »ἤϊρα περισσότερο σύμφωνα μὲ τὰ αἰσθήματά μου παρὰ τῇ φύσει στὴν ἀπεραντω- »σύνη της καὶ στὰ μυστήριά της, παρὰ τὰ ἔργα τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν καὶ γλυπτῶν». Στὰ 1814 ὁ Βύρων μὲ τίς ἀνησυχίες του, τίς ἀκαταδεξίες του καὶ τίς παραφορές του, τὸν συγκινεῖ, τὸν αἰχμαλωτίζει. Στὸ τραπέζι τοῦ Μπάϋρον πὺν κάποι' ὁ Μπάϋρον ἔπινε τὸ κρασί του στὸ κρανίον ἑνὸς νεκροῦ, ὁ Γκαῖτε χαίρεται τὴν ἀμβροσία καὶ τὸ νέκταρ. Ποτὲ ποιηταὶ τόσο διαφορετικοὶ καὶ ἀσυνταίριαστοι δὲν ἔχουν δεθῇ μὲ τέτοιον ἔρωτα.

Ὁ Ἑκκερμαν στὸ περίφημο βιβλίον του τῶν «Συνομιλιῶν» προσπαθεῖ νὰ τὴν ἐπεξηγήσῃ τὴν ἐκπληκτικὴν αὐτὴ συμπάθεια τοῦ Γκαῖτε πρὸς τὸ Βύρωνα· μίᾱς τόσο γαλήνιας, καθὼς τότε τὴν ἔβλεπαν, φαντασίας, μαγνητισμένης ἀπὸ τὴν ὀρμητικὴ καὶ τὴ βίαια ἐκείνη ἰδιοσυγκρασία τόσο, ὥστε ὅλα νὰ τῆς τὰ συγχωρῇ. Τὴν ἀποδίδει στὸν κοινὸ καὶ ἀπὸ τοὺς δυὸ κηρυγμένο πόλεμο κατὰ τῆς ὑποκρισίας. Ἀλλὰ κυριώτερη θεωρεῖ ἀφορμὴ τῆς τὸ ὅτι καὶ ὁ Βύρων καὶ ὁ Γκαῖτε ὅμοια ἦσαν τέκνα τοῦ βορρᾶ κυριευμένα ἀπὸ τὸν ἴδιον ἐμπαθῆ ἔρωτα τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ἀνατολῆς. Τολμηρότερα καὶ ψυχαναλυτικώτερα τώρα τελευταῖα, ἓνας μελετητὴς γκαίτογνώστης τὸ ψάχνει τὸ περιέργον τοῦτο πρόβλημα. Εἶναι, μᾶς λέγει καταλήγοντας τὴν ἀποκαλυπτικὴν του ἐπισκόπηση, τὸ τελευταῖον πάθος τοῦ Γκαῖτε¹. Ἡ γυμνασμένη του ματιά

¹ A. HARENGER, La pensée de Goethe.

τὸ ἀναγνωρίζει τὸ τέρας. Τὸ ἀγκαλιάζει, τὸ σφίγκει ἐπάνω στὴν καρδιά του σὰν πατέρα του. Γιατὶ ἔξω ἀπὸ κάθε φαινομενικὴ πλάνη, τὴν αἰσθάνεται, τὴ χωνεύει τὴν τραγικὴν ἀλήθεια, τὴν ἀγιάτρευτὴν ἀπελπισία τῆς μανιακῆς ψυχῆς. Οἱ ἀχαλί-
νωτοὶ πόθοι τοῦ Βύρωνος, τὰ ἐξωφρενικά του αἰτήματα, οἱ ἐξολοθρευτικὲς μανίες του, ὅλα του τὰ σφοδρὰ καὶ τὰ θανάσιμα ψυχόρμητα ὑπῆρξαν μιὰ φορὰ στὸ Γκαϊτε, ἴσως καὶ πάντα θὰ ὑπάρχουν μέσα του, λανθάνοντα. Τάχα ὁ νέος παράφορος, τάχα ὁ Βύρων ἐκεῖνος, τί ἄλλο θὰ ἦτο παρὰ ὁ κυνηγητὴς τῶν περιπειτειῶν ποὺ θὰ ἠμποροῦσε νὰ εἶναι καὶ ὁ ἄλλος, ὁ Γκαϊτε δηλαδή, ὁ ἥρωας ποὺ ἂν δὲν ἦτο, θὰ ἤθελε νὰ εἶναι; Μόνο τοῦ καθενὸς ἡ τύχη διαφορετικὴ. Ὁ Γκαϊτε δὲν ἦτον οὔτε λόρδος, οὔτε ἐχώλανε, οὔτε τὸν ἐσημείωναν βασιὰ στίγματα, ἀλλὰ ἡ ψυχὴ του τὰ εἶχε τὰ ἴδια φτερὰ ποὺ τὸν ὕψωναν ὅμοια, ἂν δὲν ἐπῆγαιναν ψηλότερα. Ἀπὸ τὴν ἄλλη τὴ μεριά, δὲν πρέπει νὰ τὸ λησμονοῦμε. Ὁ ἀθεράπευτος ἐκεῖνος τῶν πάντων καταφρο-
νητῆς, ὁ Βύρων, εἶχε ὡς ἐκεῖνος ὅμοια δυὸ μεγάλους ἔρωτες· τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸ Γκαϊτε. Γιὰ τὸν πρῶτο περιττὸ νὰ ξασταθοῦμε τώρα στὴ θυσία του. Τὸ δεύτερο τὸν ἐκφράζει τὸ ἀφιέρωμα τοῦ «Σαρδανάπαλου» μὲ πᾶσαν ἱεραρχικὴ ταπεινότητα: «Στὸν ἑνδοξο Γκαϊτε τολμᾷ ἓνας ξένος νὰ τοῦ προσφέρῃ τὸ χαιρετισμὸ ἐνὸς ὑπο-
τελοῦς ἀγνώριστου ἀπὸ τὸν κύριό του, τὸν πρῶτο μεταξὺ τῶν συγγραφέων τοῦ αἰῶ-
νος του, ὃ ἐκεῖνον ποὺ ἐδημιούργησε τὴ λογοτεχνία τῆς πατρίδας του καὶ ποὺ ἐδό-
ξασεν ἐκείνη τῆς Εὐρώπης. Ἡ ἀνάξια παραγωγή ποὺ ὁ πατέρας της ἀποτολμᾷ νὰ τοῦ ἀφιερῶσθαι ὀνομάζεται «Σαρδανάπαλος».

Τίποτε δὲν ἀκίνητεϊ, κάθε φορὰ ποὺ ζῇ. Πολὺν περισσότερο ἢ μεγαλοφυΐα ποὺ πολὺν περισσότερο εἶναι ζωντανή. Ὁ Βύρων σαλεύεται, κυμαίνεται, ὥριμος γιὰ μεταβολή, τείνει νὰ ἱ ἀπαρνηθῇ τὰ πλάσματα ποὺ ὃ ἐκεῖνα ὀφείλει τὴ δόξα του. Ὁνει-
ροπολεῖ ἄλλους τόπους, σχεδιάζει ἄλλους τρόπους. Τὸ τελευταῖο του τραγοῦδι ποὺ τὸ ἔγραψε στὸ Μεσολόγγι γιὰ τὰ γενέθλιά του, τὸ παρουσιάζει ὡς ἓνα κατόρθωμα, ἄξιο νὰ προτιμηθῇ ἀπὸ ἄλλους ἄθλους του, ποὺ λέγονται Γκισούρ, Πειρατῆς, Λάρας· τοὺς λατρεύει ὁ κόσμος, μὰ τώρα σὰ νὰ τοῦ φαίνονται φαντασιοκοπήματα. Τὰ πράγματα τώρα τοῦ ὑπόσχονται στεφάνι δόξας κάπως ἄλλο, ἄμοιαστο μὲ ἐκεῖνο ποὺ τοῦ ἐφόρεσαν οἱ μυθοπλαστικοὶ του ἥρωες. Ἐξαίρεται ὡς ἐκεῖνος ἀπὸ τὸ συνει-
δὸς τῆς νέας του ἀναγεννητικῆς ροπῆς. Ὁ Γκαϊτε πληρώνει περίσσια πλούσιο τὸ φόρο στὸ Βύρωνα ποὺ συντελεῖ νὰ αἰσθανθῇ καὶ ὕστερ' ἀπὸ τόσα καὶ τόσα καὶ χρό-
νια ὡς ἔρωτες καὶ περιπέτειες ὡς ἐμπνεύσεις καὶ σοφίες καὶ γεράματα, πὼς τὴν κρατῇ τὴ δύναμι τοῦ ξαναγεννημοῦ. Καὶ μὲ τὸ πάθος ποὺ ξανάβει στὸν τευτονικὸ Δία ὁ βρετανὸς Ἀπόλλων ἢ, ἀκριβέστερα, ὁ Γανυμήδης ποὺ τὸν ἐπλασε ὁ ἴδιος καὶ τὸν ἐτραγοῦδησε, σύμβολο τοῦ οὐρανοπόρου ἐνθουσιασμοῦ, τοῦ δαφιλεύει ὁ Γκαϊτε τὴν πρέπουσα πληρωμὴ στὴ φαιουσικὴ «Ελένη» του. Ἡ, ἀκόμη καλύτερα, καὶ παρ' ὅλη

τὴ διαφορὰ τῶν ἀναλογιῶν, καὶ μὲ τὴν ἀγιωσύνη συμβόλων πὺν τόσο τὰ ἐχρησιμοποίησε ὅσο κι ἂν τὰ ἀπόφευγε ὁ Γκαῖτε, ἢ Ἑλένη του εἶναι ὁ Παράδεισός του. Τοποθετεῖ ἐκεῖ τὴ Βεατρίκη του, ὁ ἴδιος καὶ Δάντης καὶ Βιργίλιος. Ὁ Εὐφορίων εἶναι ἀποθέωσις· προσθέτει δόξα καὶ σὲ ποιητὴ πολυδόξαστο καθὼς εἶναι ὁ Βύρων. «Σ' ἐκείνον ἢ αἰώνια δόξα, σ' ἐμᾶς τὰ δάκρυα!» κρᾶζει ὁ Γκαῖτε. Ἀλλὰ τὰ δάκρυά του σὰν ἐκεῖνα τῆς νεράιδας, μεταμορφώνονται σὲ μαργαριτάρια. Γίνονται οἱ στίχοι τοῦ Εὐφορίωνος. «Σὲ καμμιὰ γλῶσσα — μᾶς λέγει ἓνας του μελετητῆς — δὲν ὑπάρχει γιὰ κανένα ποιητὴ τέτοιο δοξολόγημα», τέτοιο «Δόξα ἐν ὑψίστοις!» Ἀλλὰ ὅμως ὁ Βύρων γνήσια τάχα τὸ ἀντιπροσωπεύει τὸ συγχώνευμα κλασικισμοῦ καὶ ρωμαντισμοῦ καθὼς τὸ φαντάζεται ὁ Γκαῖτε στὴν Ἑλένη του; Τὸ ἐρωτικὸ τοῦτο ἀρραβώνιασμα τοῦ ἀρχαίου καὶ τοῦ νεωτέρου πνεύματος, τῆς ἐλληνικῆς ἐντελεχείας μὲ τὴ χριστιανικὴ ἀπειροτέλεια, δὲν τὸ ἐπραγματοποίησε κάποιος ἄλλος ποιητής; Ἀνόθεντο θρόμμα τοῦ Φάουστ καὶ τῆς Ἑλένης, ὁ ἀληθινὸς Εὐφορίων δὲν εἶναι ὅχι ὁ Βύρων, δὲν εἶναι ὁ Γκαῖτε; Οἱ κριτικοὶ πὺν ρωτοῦν ἔτσι, καὶ μὲ τὸ μονόπλευρο τοῦτο τρόπο θέλουν νὰ λύσουν τὸ πρόβλημα, λησμονοῦν κάποιον ἄλλον ἀρραβῶνα, οὐσιαστικώτατο τοῦ ἴδιου τοῦ Γκαῖτε μὲ τὸν ἴδιο τὸ Βύρωνα. Ὁ Γκαῖτε, βλέποντας, καθὼς τὸν εἶδε, τὸ Βύρωνα, μαζὶ καὶ τὸν ἐξιδανικεύει. Ἀλλὰ τέτοια ἐξιδανίκευσις ἀδυνατεῖ νὰ συντελεσθῇ χωρὶς τὴν προσθήκη καὶ στοιχείων ἀπὸ τὴν πλουσιοπάροχη προσωπικότητα πὺν ἐξιδανικεύει. Ὁ Γκαῖτε καὶ ὅταν εἰκονογραφῇ τὸ Βύρωνα δὲν παύει νὰ εἶναι δημιουργός. Πολὺ περισσότερον ὅταν τὸν ἀναπλάτῃ ὡς ἥρωα στὴν οἰκουμένην τραγωδίαν του: τὸν ἀναδημιουργεῖ καὶ μὲ τὸ πρόσωπο τοῦ προτύπου του καὶ μὲ τὸ δικό του περίσσευμα. Ὁ Εὐφορίων εἶναι ὁ Βύρων σὲ ὅ,τι παθητικὸ καὶ ὀρμητικὸ μᾶς παρουσιάζεται. Εἶναι ὁ Γκαῖτε σὲ ὅ,τι στοχαστικὸ καὶ ὑπονοητικὸ μᾶς ὑποβάλλεται. Ὁ Εὐφορίων εἶναι ἡ ποίησις. Μᾶς θυμίζει τὸν ἔφηβο στὴν πρώτη πράξη τοῦ δευτέρου Φάουστ, τὸν προάγγελο τοῦ Εὐφορίωνος, πὺν μᾶς ἀποκαλύπτεται: «Εἶμαι ὁ ποιητής, εἶμαι ὁ ἴδιος ὁ Πλοῦτος». Ἀλλὰ τὴ σπατάλη τῆς ποιητικῆς χάρης, τὸν ἀποθεωτικὸ χορὸ στὰ Ἡλύσια τῆς γκαϊτικῆς φαντασίας τὸν κόβει ἔξαφνα τὸ ἀποκαρδιωτικὸ γεγονός· ὁ θάνατος. Στὸ Μεσολόγγι νεκρὸς ὁ Μπάϋρον· ὅλα πληγώνονται, καὶ σταματοῦν. Τὸ νεκρώσιμο τραγούδι, τὸ μοιρολόγι ἀποκλειστικὸ, γοερὸ, σὰν τὸ τραγούδι τοῦ χάροντα μὲ τοὺς ἀποθαμένους πὺν τόσο τὸ ἀγάπησε ὁ Γκαῖτε, ξεσπᾷ ἔξαφνα μονόχορδο στὴ λύρα του. Ὁ Εὐφορίων, χωρὶς προσωπίδα. Μᾶς παραδίδεται γυμνός, ἀπροσποίητος. Εἶναι ὁ πρωταγωνιστῆς τῶν Ἑλεύθερων Πολιορκημένων, ἢ ἔμπνευσις τοῦ Σολωμοῦ καὶ τὸ τραγούδι, στοὺς ἴδιους καιροὺς, τοῦ Γκαῖτε. Εἶναι σὰ νὰ περνοῦν, Ἰλιάδα τοῦ Ὀμήρου καὶ Μεσολογγιάδα τοῦ Βύρωνος ἐπάνω στὴ χρυσῇ γέφυρᾳ πὺν ὁ Βύρων τὴν ἐτεχνούργησεν ἔξω ἀπὸ τὸ χρόνον πὺν τὸν εἶχε σταματήσει, σὰ νὰ περνοῦν ὑψηλότητες, ἀδελφικὰ συμπλεγμένες.

Καιρός νὰ διακόψω τὴν ὁμιλίαν μου, δειλὴ φωνὴ στὸ πολύφωνο μνημόσυνο ποὺ τὰ ὀργανώνει ἐφέτος ἡ «Οἰκουμενικὴ Σύνοδος τῶν Πνευμάτων». Ἕνας στοχασμὸς ἐδῶ καταληκτικὸς πολιορκεῖ τὴ σκέψην μου. "Ἄς μοῦ ἐπιτραπῇ νὰ τὸν ἐξωτερικεύσω. Τὸν ἴδιο ἐπάνω κάτω καιρὸ ποὺ τονίζει ὁ Γκαῖτε τὸ θρῆνο τοῦ ἰσαδέλφου του συνοδευμένο μὲ τὸν παιᾶνα τῆς Παλιγγενεσίας μας, δύο μεγάλοι μας βυθωνολάτρες νεοέλληνες ποιηταί, ἀντίζηλοι καὶ παράλληλοι (ὁ Σολωμὸς καὶ ὁ Κάλβος) τὴν ξαναφέρνουν στὰ χώματά μας ξενητεμένη ἀπὸ αἰῶνες τὴν ποίησιν. "Ἰσως νὰ εἶναι οἱ πρόδρομοι πάλι στὰ χώματά μας, κάποιας μεγάλης ἀναγεννήσεως, εὐλογημένης ἀπὸ δύο ἡμίθεους, τὸ Βύρωνα καὶ τὸ Γκαῖτε.

Ο ΦΙΛΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΤΟΥ GOETHE

ΥΠΟ ΣΩΚΡΑΤΟΥΣ ΚΟΥΓΕΑ

...

Ὁ ἐξετάζων προσεκτικὰ τὴν μεγάλην ἰδεολογικὴν κίνησιν τῶν ἀρχῶν τοῦ 19^{ου} αἰῶνος, ἡ ὁποία ἐμφανίζεται μὲ τὸ ὄνομα «Φιλλελληνισμός», καὶ ἐπισκοπῶν τὴν στάσιν, τὴν ὁποίαν τηρεῖ ἀπέναντι αὐτῆς ἡ μεγαλυτέρα διάνοια τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὁ Goethe, εὐρίσκειται πρὸ δυσεξηγήτου ἀληθῶς προβλήματος. Ὁ κολοσσὸς τῆς ἀρχαιομαθείας, ὁ ζῶν καὶ κινούμενος εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα ὡς εἰς τὸν ἴδιον αὐτοῦ οἶκον, ὁ ἀποτελῶν τὴν ἐνσάρκωσιν τοῦ ἠνωμένου ἀνθρωπισμοῦ καὶ ρωμαντισμοῦ δὲν συμμερίζεται τὸν φιλελληνικὸν ἐνθουσιασμόν τοῦ περιβάλλοντός του, ὅταν ξεσπᾷ οὗτος τῷ 1821 ὑπὲρ τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος. Ὁ θαυμαστὴς καὶ ὕμνητὴς τοῦ κάλλους τῶν νεοελληνικῶν τραγουδιῶν, τὰ ὁποῖα ἀπὸ τὸ 1815 διαρκῶς τὸν ἀπασχολοῦν καὶ ἐνεργῶς τὸν ἐνδιαφέρουν, διστάζει νὰ γίνῃ ἀνεπιφύλακτος κήρυξ τῶν δικαιωμάτων τοῦ λαοῦ ποὺ τὰ ἐτραγούδησε. Ὁ θεωρῶν ὡς τὸ εὐτυχέστερον συμβὰν ἐνὸς ἔτους τῆς ζωῆς του, τοῦ ἔτους 1818, τὴν ἐπίσκεψιν τῶν Ἑλλήνων σπουδαστῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ἰένας καὶ συγκινούμενος ἀπὸ τὸ πατριωτικὸν αὐτῶν φρόνημα, κρατεῖ μυστικὰ τώρα τὰ αἰσθήματά του διὰ τοὺς Ἕλληνας. Ὁ καμαρώνων κατὰ τὴν φοιτητικὴν του νεότητά τοὺς λαμπροφορεμένους Ἕλληνας εἰς τὰς ἐμποροπανηγύρεις τῆς Λειψίας καὶ συναναστρεφόμενος κατὰ τὴν ἀκμὴν του μὲ ἐπίφθονον προτίμησιν τὸν Καποδίστριαν καὶ τὸν Στούρτζαν εἰς τὰς λοντροπόλεις τῆς Βοεμίας, τώρα εἰς τὸ γῆρας του δὲν ἐτάσσετο εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν τῆς φιλελληνικῆς κινήσεως.

Τὴν ψυχρότητα ταύτην καὶ ἐπιφυλακτικότητα τοῦ Goethe ἀπέναντι τῶν ἀγωνιζομένων Ἑλλήνων ἄλλοι ἀπέδωκαν εἰς τὴν μὴ ἀνεχομένην ἐπαναστατικὰ κινήματα γερμανικὴν ἡλικίαν του, ἄλλοι εἰς τὴν ἐπίσημον ιδιότητα, ἣν εἶχεν ὡς πρωθυπουργὸς τοῦ Δουκὸς τῆς Βαϊμάρης, καὶ ἄλλοι ἰσχυρίζονται παντελεῖ ἔλλειψιν φιλελληνικῶν